

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ดินและน้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นปัจจัยหลักในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศที่อาศัยผลผลิตทางการเกษตรเป็นรายได้หลัก แต่ที่ปรากฏในช่วงหลายปีที่ผ่านมา การเพิ่มผลผลิตและรายได้ของประเทศมาจากการขยายพื้นที่เพาะปลูกมากกว่าการเพิ่มผลผลิตต่อหน่วยพื้นที่ จนถึงขณะนี้คาดว่าพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการเกษตรกรรมได้ถูกใช้ไปเกือบหมดแล้ว ประชากรคืออพยพโยกย้ายเข้าไปอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ ใ้บุกรุกทำลายป่าลงเป็นจำนวนมากเพื่อใช้เป็นที่ทำกิน ที่ดินบางส่วนไม่มีความเหมาะสมต่อการเกษตรกรรม เช่น มีความลาดชันสูง มีโครงสร้างที่ง่ายแก่การชะล้างพังทลาย ก่อให้เกิดปัญหาการชะล้างพังทลายของดินในอัตราที่ค่อนข้างสูง ดินตะกอนไหลไปทับถมแหล่งน้ำต่างๆ จนตื้นเขิน เป็นการทำลายทรัพยากรดินและน้ำเป็นอย่างมาก อีกทั้งเกษตรกรไม่มีความรู้และไม่ตระหนักถึงปัญหาดังกล่าว สภาพการณ์เกิดขึ้นทั่วไปทุกภาคของประเทศ(พัฒนาที่ดิน, 2528) โดยเฉพาะพื้นที่สูงทางภาคเหนือของประเทศซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำและมีชาวไทยภูเขาเผ่าต่างๆ อาศัยอยู่ทั่วไป พบว่ามีการใช้ประโยชน์พื้นที่อย่างผิดหลักการอนุรักษ์ดินและน้ำ ก่อให้เกิดปัญหาด้านอื่นๆ ตามมาดังปรากฏในพื้นที่บ้านห้วยส้มป่อย ตำบลดอยแก้ว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นหมู่บ้านหนึ่งในจำนวนหมู่บ้านในโครงการใช้ประโยชน์พื้นที่ภูเขาชุ่มน้ำแม่เตี๊ยะ/แม่เตี๊ยะ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ บ้านห้วยส้มป่อยตั้งอยู่บนพื้นที่ฝั่งซ้ายของลำน้ำแม่เตี๊ยะซึ่งเป็นลำน้ำสาขาแม่น้ำปิง การเดินทางสามารถไปถึงหมู่บ้านได้โดยทางรถยนต์ บนเส้นทางภูเขา ซึ่งแยกจากทางหลวงสายเชียงใหม่ - สอดห่างจากอำเภอจอมทองไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ เป็นระยะทางประมาณ 30 กิโลเมตร สภาพพื้นที่เป็นภูเขาสลับซับซ้อน เกษตรกรทั้งหมดเป็นชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก ชาวเขาเผ่ากะเหรี่ยงเป็นเผ่าที่มีความสามารถในการทำนาข้าวมาแต่ดั้งเดิม มีการปลูกข้าวนาดำ ในบริเวณพื้นที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำซึ่งมีจำนวนน้อย สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ลาดชันและเป็นภูเขาสูง ทำให้พื้นที่การเกษตรมีจำกัด ประกอบกับจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้พื้นที่ราบเพื่อทำการเกษตร ไม่เพียงพอ (Norman and Douglas, 1994) จึงต้องบุกรุกพื้นที่ป่าและขยายพื้นที่การเกษตรขึ้นไปบนพื้นที่ลาดชัน มีการแผ้วถางป่าเพื่อใช้เป็นพื้นที่เพาะปลูก ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งระหว่างชาวเขากับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ และชาวบ้านพื้นที่ราบตำบลแม่สอย ซึ่งเป็นพื้นที่ทำนน้ำของลำน้ำแม่เตี๊ยะ

เมื่อความทราบถึงพระเนตรพระกรรณองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระองค์ทรงมีพระราชดำริให้เจ้าหน้าที่ทุกฝ่ายร่วมมือกันแก้ปัญหาดังกล่าว โดยมีวัตถุประสงค์หลักในการดำเนินงานคือ ป้องกันการทำลายสภาพดินน้ำลำธาร ดำเนินการอนุรักษ์ป่าไม้ ปรับปรุงที่อยู่อาศัย และที่ทำการให้ราษฎรชาวกะเหรี่ยงในพื้นที่ 9 หมู่บ้าน ซึ่งบ้านห้วยส้มป่อยเป็นหมู่บ้านหนึ่งในโครงการนี้ และดำเนินการส่งเสริม ให้เกษตรกรชาวเขาทำการเกษตรแบบเข้มข้น และการเกษตรเชิงอนุรักษ์ ดำเนินนโยบายให้ชาวไทยพื้นราบและราษฎรชาวเขา ซึ่งอยู่ในพื้นที่สูง อาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และมีความเข้าใจซึ่งกันและกัน(ไพโรจน์, 2534) การดำเนินงานของโครงการฯ เป็นการประสานการทำงาน ของหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในพื้นที่ ได้แก่ หน่วยงานของกรมส่งเสริมการเกษตร ดำเนินงานโดยกองพัฒนาเกษตรที่สูง รับผิดชอบกิจกรรมการเกษตร สนับสนุนการทำเกษตรแบบเข้มข้นและการเกษตรเชิงอนุรักษ์ส่งเสริมให้มีการปลูกพืช แบบขั้นบันไดเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ กรมชลประทาน โดยสำนักงานชลประทานที่ 1 จังหวัดเชียงใหม่ ดำเนินการก่อสร้าง และ จัดระบบชลประทาน และให้ความรู้แก่เกษตรกรในการใช้น้ำ เพื่อการเพาะปลูกในพื้นที่เขตชลประทาน ส่วนกรมประชาสัมพันธ์ โดยกองส่งเสริมชาวเขา ประสานงานและดูแลการปฏิบัติงานในพื้นที่ให้ความช่วยเหลือส่งเสริมชาวเขาในด้านต่าง ๆ เพื่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น กรมป่าไม้ดำเนินนโยบายในด้านการอนุรักษ์ป่าไม้ ป้องกันการทำลายสภาพป่าต้นน้ำลำธาร ร่วมกับเกษตรกรชาวเขาปลูกและดูแลป่ารอบๆ หมู่บ้าน และกรมพัฒนาที่ดิน โดยสำนักงานพัฒนาที่ดินที่สูง ได้น้อมรับแนวพระราชดำริมาปฏิบัติในด้านการจัดการที่ดินให้แก่เกษตรกรในพื้นที่ ส่งเสริมให้มีการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้มาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำ ทั้งวิธีกลและวิธีพืช ดำเนินการก่อสร้างระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ เน้นให้เกษตรกรทำการปลูกพืชแบบขั้นบันได ซึ่งได้เริ่มดำเนินงานในปีงบประมาณ 2534 นโยบายหลักคือ จัดการต่อที่ดินเกษตรกรรมที่ลาดชันให้ถูกต้อง ตามหลักการจัดการดุ่มน้ำและการอนุรักษ์ดินและน้ำ เพื่อวางแผนป้องกันดูแลและปรับปรุงทรัพยากรธรรมชาติให้ใช้ได้นานที่สุด และเกิดประโยชน์มากที่สุด (พัฒนาที่ดิน, 2534)

อรรด (2537: 9) กล่าวว่า การทำการเกษตรต้องใช้ที่ดินเป็นปัจจัยหลักในการผลิต หากดินเสื่อมโทรมจนผลิตไม่ได้ หรือผลิตไม่พอกินพอใช้แล้ว เกษตรกรจะบุกรุกพื้นที่ป่าไม้เพื่อขยายที่ทำกิน ทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดภาวะน้ำท่วมหรือแห้งแล้งทั่วไป เป็นปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อม ปัญหาดังกล่าว ปัญหากลุ่มคนไม่มีที่ดิน และเช่นเดียวกัน Archer (1969: 26) ซึ่งกล่าวว่า ที่ดินที่เสื่อมสภาพขาดความสมบูรณ์ทำให้เกิดคนยากจน และเนื่องจากพบว่าพื้นที่ทำการเกษตร ซึ่งเดิมนั้นเคยให้ผลผลิตสูง แต่มาภายหลังพบว่าผลผลิตลดลง ผลผลิตที่หายไปนี้ เป็นผลมา

จากการจัดการดินที่ล้มเหลว เกษตรกรไม่เห็นความสำคัญของการป้องกันรักษาดินนั่นเอง ในการพัฒนาใดๆ ก็ตาม จะเกิดผลสำเร็จก็ต่อเมื่อบุคคลเป้าหมายมีความคิดเห็นไปในทางที่ดีต่อการพัฒนานั้น และเห็นความสำคัญของการพัฒนาจึงจะทำให้การพัฒนานั้นบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ โครงการใช้ประโยชน์พื้นที่ภูเขาชุ่มน้ำแม่เตี๊ยะ/แม่แฉะ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในพื้นที่บ้านห้วยส้มป่อย ดำเนินมาถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2541) นับเป็นปีที่เจ็ดของโครงการ มีการใช้มาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำ โดยการปลูกพืชแบบขั้นบันได ในพื้นที่ดังกล่าวมาช่วงเวลาหนึ่ง สมควรมีการศึกษาความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการปลูกพืชแบบขั้นบันได เพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ เพื่อนำผลการศึกษาไปใช้ พัฒนาการทำงานด้านการอนุรักษ์ดินและน้ำต่อไป และเพื่อนำไปพัฒนางานในโครงการพระราชดำริอื่น ๆ ให้บังเกิดผลต่อประชาชนอย่างเต็มที่ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความคิดเห็นของเกษตรกรที่มีต่อการปลูกพืชแบบขั้นบันได เพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างลักษณะส่วนบุคคล สภาพทางเศรษฐกิจ และสังคม กับความคิดเห็นของเกษตรกรที่มีต่อการปลูกพืชแบบขั้นบันได เพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ
3. เพื่อศึกษาปัญหาเกี่ยวกับการปลูกพืชแบบขั้นบันได เพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

ผลจากการศึกษาสามารถใช้เป็นข้อมูลพื้นฐานในการดำเนินงาน และใช้พัฒนาการส่งเสริมระบบอนุรักษ์ดินและน้ำในพื้นที่อื่น ในส่วนของข้อเสนอแนะและปัญหาสามารถใช้เป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหาต่อไป

สมมุติฐานในการวิจัย

ลักษณะส่วนบุคคล สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ของเกษตรกรหมู่บ้านห้วยส้มป่อย มีความสัมพันธ์ กับความคิดเห็นต่อการปลูกพืชแบบขั้นบันได เพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ

กรอบแนวคิดในการศึกษา

ตัวแปรอิสระ (Independent variable)

- เพศ
- อายุ
- ระดับการศึกษา
- ศาสนา
- ความรู้เกี่ยวกับการปลูกพืชแบบขั้นบันได
- สถานภาพตำแหน่งผู้นำทางสังคม
- จำนวนสมาชิกในครัวเรือน
- จำนวนแรงงานในภาคการเกษตร
- ขนาดพื้นที่สำหรับการทำการเกษตร
- ขนาดพื้นที่การเกษตรที่มีการก่อสร้างระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ
- รายได้ทั้งหมด
- รายได้จากพื้นที่การเกษตรที่มีการก่อสร้างระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ
- การกู้ยืมเงิน
- การรับข่าวสารความรู้จากบุคลากรองค์กรเอกชน
- การรับข่าวสารความรู้จากบุคลากรองค์กรรัฐบาล
- การรับข่าวสารความรู้จากบุคคลในตัวเอง
- การรับข่าวสารความรู้จากการเข้ารับการศึกษาอบรม
- การรับข่าวสารความรู้จากการเข้าร่วมกิจกรรม
- การรับข่าวสารความรู้เกี่ยวกับการเกษตรจากวิทยุ
- การรับข่าวสารความรู้การเกษตรจากโทรทัศน์
- การรับข่าวสารความรู้การเกษตรจากเสียงตามสายของหมู่บ้าน
- การรับข่าวสารความรู้การเกษตรจากสื่อสิ่งพิมพ์

ตัวแปรตาม (Dependent variable)

ความคิดเห็นของเกษตรกรต่อการปลูกพืชแบบขั้นบันได เพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ

- ความคิดเห็นเกี่ยวกับการปลูกพืชแบบขั้นบันได
- ความคิดเห็นเกี่ยวกับแนวความคิดด้านการอนุรักษ์ดินและน้ำ

นิยามศัพท์

ความคิดเห็น หมายถึง ความคิดประจำตัวหรือส่วนตัว ความเข้าใจของเกษตรกรที่มีต่อการปลูกพืชแบบขั้นบันได เพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ อาจแสดงออกในทางบวกหรือทางลบโดยให้เลือก 3 ตัวเลือกคือ เห็นด้วย ไม่แน่ใจ ไม่เห็นด้วย โดยให้คะแนนเป็น 3 ระดับ

เกษตรกร หมายถึง หัวหน้าครัวเรือนหรือตัวแทนหัวหน้าครัวเรือน ผู้ทำการเกษตรในพื้นที่หมู่บ้านห้วยส้มป่อย ตำบลคอยแก้ว อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่

การปลูกพืชแบบขั้นบันได หมายถึง การปลูกพืชเป็นแถวหรือเป็นแถวขวางความลาดเทของพื้นที่ โดยมีระยะห่างทางลาดเขาอย่างพอเหมาะ เพื่อขวางการไหลของน้ำและดินตะกอน รวมทั้งการใช้สิ่งก่อสร้างในการอนุรักษ์ดินและน้ำร่วมด้วย

การอนุรักษ์ดินและน้ำ หมายถึง การกระทำใดๆ ก็ตาม เพื่อที่จะรักษาความสามารถในการให้ผลผลิตของดินสูง และสามารถใช้นั้นในการเกษตรกรรมได้นานที่สุด และลดการพังทลายของดิน อาจทำได้โดยการมีเกษตรกรรมอย่างถูกต้องเหมาะสม หรือใช้วิธีการพิเศษ เพื่ออนุรักษ์ดินและน้ำ โดยเฉพาะก็ได้

การพังทลายของดิน (Erosion) หมายถึง กระบวนการที่ดินถูกทำให้แตกแยกออกจากกัน (Detachment) และถูกเคลื่อนย้ายและพัดพาไป (Transportation)

ขั้นบันไดปลูกพืช หมายถึง ขั้นบันไดไม้ผลหรือขั้นบันไดนาข้าว ซึ่งเป็นการอนุรักษ์ดินและน้ำด้วยวิธีกล โดยการทำให้เกิดแถบที่ราบตามแนวระดับ และก่อสร้างคันดินที่ขอบของที่ราบนั้น โดยอาจใช้แรงคนขุดหรือเครื่องจักรกล และแถบที่ราบนั้นจะใช้ปลูกไม้ผลหรือปลูกข้าวขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของดิน และสภาพแวดล้อมอื่น ๆ

เพศ หมายถึง เพศของเกษตรกรที่ทำการศึกษแยกเป็นชายและหญิง

อายุ หมายถึง อายุจำนวนปีเต็มของเกษตรกรในวันสัมภาษณ์

ระดับการศึกษา หมายถึง ระดับการศึกษาสูงสุดที่เกษตรกรได้ศึกษาสำเร็จ

ศาสนา หมายถึง ศาสนา ลัทธิความเชื่อที่เกษตรกรนับถือ ได้แก่ พุทธ คริสต์ ี และพุทธ กับผีร่วมกัน

ความรู้ด้านการปลูกพืชแบบขั้นบันไดเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ หมายถึง ความรู้ของเกษตรกรที่เกี่ยวกับการปลูกพืชแบบขั้นบันได การก่อสร้าง การดูแลรักษา และการใช้ประโยชน์สิ่งก่อสร้างเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ เช่น คันดิน ขั้นบันไดปลูกพืช คูรับน้ำขอบเขา ตลอดจนแนวความคิดเชิงอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

สถานภาพตำแหน่งผู้นำทางสังคม หมายถึง กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการตำบล กรรมการหมู่บ้าน ผู้นำทางศาสนา ผู้นำกลุ่มเกษตรกร ครู

จำนวนสมาชิกในครัวเรือน หมายถึง จำนวนสมาชิกทั้งหมดของครัวเรือนเกษตรกรผู้ให้สัมภาษณ์

จำนวนแรงงานในภาคการเกษตร หมายถึง จำนวนสมาชิกของครัวเรือนที่ทำงานใช้แรงงานในภาคการเกษตรของครัวเรือนเกษตรกรผู้ให้สัมภาษณ์

ขนาดพื้นที่สำหรับการเกษตร หมายถึง ขนาดของพื้นที่ที่ใช้ในการเพาะปลูกและเลี้ยงสัตว์ ที่เกษตรกรครอบครองทั้งหมด โดยวัดขนาดเป็นไร่

ขนาดพื้นที่การเกษตรที่มีการก่อสร้างระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ หมายถึง ขนาดของพื้นที่ที่ใช้ในการเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ โดยมีการใช้ระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ วิธีพืชหรือวิธีกล หรือทั้งสอง ที่เกษตรกรครอบครองทั้งหมด โดยวัดขนาดเป็นไร่

รายได้ทั้งหมด หมายถึง รายได้รวมทั้งหมดของสมาชิกในครอบครัวในช่วง 1 ปีที่ผ่านมา

รายได้จากพื้นที่การเกษตรที่มีการก่อสร้างระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ หมายถึง รายได้ที่ได้จากผลผลิตของพื้นที่การเกษตรที่มีการก่อสร้างระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ ในช่วง 1 ปีที่ผ่านมา

การกู้ยืมเงิน หมายถึง การกู้ยืมเงินจากองค์กรหรือสถาบันการเงินที่เป็นทางการ และไม่ใชเป็นทางการ เช่น กู้ยืมจากญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน เป็นต้น

การรับข่าวสาร ความรู้เกี่ยวกับการเกษตรจากบุคลากรขององค์กรเอกชน หมายถึง จำนวนครั้งของการติดต่อพบปะกับบุคลากรขององค์กรเอกชนในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา

การรับข่าวสาร ความรู้เกี่ยวกับการเกษตรจากบุคลากรขององค์กรรัฐบาล หมายถึง จำนวนครั้งของการติดต่อพบปะกับบุคลากรของหน่วยงานราชการ เช่น เจ้าหน้าที่พัฒนาที่ดิน เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร ในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา

การรับข่าวสารความรู้เกี่ยวกับการเกษตรจากบุคคลในตัวเอง หมายถึง จำนวนครั้งของการเดินทางเข้าไปในตัวเมือง อำเภอจอมทอง หรืออำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา

การรับข่าวสารความรู้เกี่ยวกับการเกษตรจากการเข้ารับการฝึกอบรม หมายถึง จำนวนครั้งของการเข้ารับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการเกษตรในรอบ 1 ปีที่ผ่านมา

การรับข่าวสารความรู้เกี่ยวกับการเกษตรจากการเข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับการปลูกพืชแบบขั้นบันได เพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ หมายถึง จำนวนครั้งของการเข้าร่วมกิจกรรมเกี่ยวกับการปลูกพืชแบบขั้นบันไดเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำในรอบปีที่ผ่านมา

การรับข่าวสารความรู้เกี่ยวกับการเกษตรจากวิทยุ หมายถึง จำนวนครั้งต่อสัปดาห์ของการรับฟังรายการเกี่ยวกับการเกษตรทางวิทยุกระจายเสียง

การรับข่าวสารความรู้เกี่ยวกับการเกษตรจากโทรทัศน์ หมายถึง จำนวนครั้งต่อสัปดาห์ของการรับชมรายการเกี่ยวกับการเกษตร ทางโทรทัศน์

การรับข่าวสารความรู้เกี่ยวกับการเกษตรจากเสียงตามสายของหมู่บ้าน หมายถึง จำนวนครั้งต่อสัปดาห์ของการรับฟังรายการเกี่ยวกับการเกษตรหรือข่าวสารการเกษตรจากเสียงตามสายของหมู่บ้าน

การรับข่าวสารความรู้เกี่ยวกับการเกษตรจากสื่อสิ่งพิมพ์ หมายถึง จำนวนครั้งต่อสัปดาห์ของการอ่านข่าวสาร ความรู้เกี่ยวกับการเกษตรจากสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทต่าง ๆ เช่น หนังสือพิมพ์ แผ่นพับ โบปปลิว โปสเตอร์ จดหมายข่าว